

ONA TILI TA'LIM MAZMUNINI METODIK TAKOMILLASHTIRISHDA MUSTAQIL TA'LIMNI MAZMUNI VA MOHIYATI

Altibayeva Malika Kuvandikovna
TAFU Pedagogika kafedrasi o'qituvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14913043>

ANNOTATSIYA

Ona tili ta'lim mazmunini metodik takomillashtirishda mustaqil ta'limni mazmuni va mohiyati hamda talabalarni nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlari asosida takomillashtirishning metodik-didaktik xususiyatlarini metodik rivojlantirish imkoniyatini yaratilishi lingvopedagogik kompetensiyalarini takomillashtirishga oid ma'lumotlar ilmiy-metodik asoslab berilgan. Talabalarning fanga qiziqishi, hamda bir o'quv topshirig'ini bajarish asnosida bir nechta nutqiy ko'nikmani rivojlantira olish imkoniyatiga ega bo'lishi, talabalarning nutqiy va lingvistik kompetensiyalarga oid topshiriqlarni amalga oshirishga ongli yondashishi, bajarishda didaktik ketma-ketlikka rioya qilishi, topshiriqlarni zamonaviy axborot manbalaridan topish uchun sun'iy intellekt bilan to'g'ri muloqot qila olishi, joriy etilishi maqsadga muvofiq ekanligi didaktik asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek tilshunosligi, leksikologiya, ilmiy-metodik asos, lingvistik kompetensiya, deduktiv, pedagogika, nutqiy kompetensiya, psixologiya, pragmatika, ilmiy-metodik asoslar, metodologik tamoyil, metodika, sun'iy intellekt, didaktika, kommunikativ kompetensiya lingvodidaktika, axborot-retseptiv usuli, induktiv, tovushni tahlil, yozuv ko'nikmasi,.

АННОТАЦИЯ

Научно-методически обосновано содержание и сущность самостоятельного обучения в методическом совершенствовании содержания обучения родному языку, а также возможность методического развития методико-дидактических особенностей совершенствования речевых и лингвистических компетенций студентов на основе самостоятельного обучения и учебных заданий для повышения их лингвопедагогических компетенций. Обосновано, что целесообразно формировать интерес студентов к предмету, а также предоставлять им возможность развивать несколько речевых навыков в рамках одного учебного задания. Такой подход способствует тому, чтобы студенты осознанно выполняли задания, связанные с речевыми и лингвистическими компетенциями, соблюдали дидактическую последовательность при выполнении и умели правильно взаимодействовать с искусственным интеллектом для поиска заданий в современных информационных источниках.

Ключевые слова: узбекское языкознание, лексикология, научно-методическая основа, языковая компетентность, дедуктивность, педагогика, речевая компетентность, психология, прагматика, научно-методическая основа, методический принцип, методология, искусственный интеллект, дидактика, коммуникативная компетентность, языковая дидактика, информационно-рецептивная метод, индуктивность, звуковой анализ, навыки письма.

ANNOTATION

The scientific and methodological basis for improving the content of native language education through independent learning has been substantiated, highlighting the content and essence of independent learning and the methodological-didactic characteristics of enhancing students' speech and linguistic competencies through independent study and educational tasks. This aims to improve linguo-pedagogical competencies. It is considered appropriate to cultivate students' interest in the subject and to provide them with opportunities to develop multiple speech skills within a single educational task. This approach encourages students to consciously engage in tasks related to speech and linguistic competencies, adhere to a didactic sequence in completing tasks, and communicate effectively with artificial intelligence to find tasks from modern information sources.

Key words: Uzbek linguistics, lexicology, scientific-methodical basis, linguistic competence, deductive, pedagogy, speech competence, psychology, pragmatics, scientific-methodical basis,

methodological principle, methodology, artificial intelligence, didactics, communicative competence language didactics, information-receptive method, inductive, sound analysis, writing skills.

Innovatsion ta'lim bozor makonida samarali ishlashga qodir bo'lgan yangi yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash O'zbekiston OTMda mustaqil ta'lim topshiriqlari islohotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishning muhim shartiga aylandi. O'zbekiston Respublikasi oliy o'quv yurtlarida ta'limning kredit texnologiyasiga va ta'limning miqdoriy va sifat mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqishga olib keldi.

Ta'lim jarayonida mustaqil ta'lim topshiriq ishlarning ikki turi mavjud - dars mashg'ulotlaridan tashqari va dars mashg'ulotlari vaqtida intizom bo'yicha mustaqil ishlar o'qituvchining bevosita nazorati ostida va uning topshirig'i bo'yicha guruhda amalga oshiriladi¹.

Ushbu tadqiqotda muhokama qilingan guruhdan tashqari mustaqil ta'lim topshiriqlar ishi talaba tomonidan o'qituvchining topshirig'iga binoan, lekin uning bevosita ishtirokisiz amalga oshiriladi.

Talabalarning guruhdan tashqari mustaqil ta'lim topshiriq ish turlari mavjud:

-berilgan mavzular bo'yicha insholar tayyorlash va yozish hamda talabaga mavzu tanlash huquqi beriladi;

-muammoli kitoblardan shartlardan foydalangan holda vaziyatli muammolarni mustaqil hal qilish, javob standartlarini taqdim etgan holda vazifalarni tuzish;

-adabiy manbalarni tanlash va o'rganish, davriy nashrlar bilan ishlash;

-universitet doirasida ham, boshqa oliy o'quv yurtlarida ham ilmiy-amaliy anjumanlarda ishtirok etishga tayyorgarlik;

-alohida mavzularning multimediali taqdimotlarini loyihalash, ma'ruzalarning taqdimot jo'rligida;

-diagrammalar, jadvallar, krossvordlar, test topshiriqlari tayyorlash. Mustaqil ishning alohida o'rni quyidagi sabablar bilan belgilanadi².

Har bir talabaning individual xususiyatlari va qobiliyatlaridan maqbul foydalanishga imkon beradi:

- bilimlarni aqidalarga aylantirishga ko'maklashadi;

-aniqlik, tashkilotchilik, tanqidiy va tahliliy tushunishni, mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi;

-kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni, o'z fikrini, ijodkorligini, individualligini ta'minlaydi.

Talabalarning mustaqil ta'lim topshiriqlari ishining maqsadi fundamental bilimlarni, kasbiy ko'nikma va profildagi faoliyat ko'nikmalarini, ijodiy va ilmiy-tadqiqot faoliyatidagi tajribalarni o'zlashtirishdir.

O'quv jarayonida talaba nafaqat o'quv dasturini o'zlashtirishi, balki mustaqil ishlash ko'nikmalarini ham egallashi kerak - u o'z ishini rejalashtirishi va bajarishi kerak. Talabalarning mustaqil ta'lim topshiriqlari ishi o'quv rejalari va dasturlarini amalga oshirishda dars mashg'ulotidan tashqari ishlarning asosiy shakllaridan biri bo'lib, o'qituvchining bevosita rahbarligisiz, lekin uning topshirig'iga binoan va uning nazorati ostida amalga oshiriladigan individual yoki jamoaviy ta'lim faoliyati sifatida tavsiflanadi.

Mustaqil ta'lim topshiriqlari ishi mustaqillik, mas'uliyat va tashkilotchilikni rivojlantirishga, ta'lim va kasbiy darajadagi muammolarni hal qilishda ijodiy yondashishga yordam beradi. Talabalarning mustaqil ta'lim topshiriqlari ishi har bir talaba uchun majburiydir va o'quv rejasi bilan belgilanadi. Talabalarning mustaqil ta'lim topshiriqlari ishlarining shakllari va hajmi talabalarning tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda o'quv fanlarining ish dasturlarini ishlab chiqishda fanning mazmuni bilan belgilanadi. Mustaqil ta'lim topshiriqlari ishi o'zining xususiyatlari, turlari, shakllari bo'yicha ko'p o'lehovli bo'lishi mumkin, bu haqiqatan ham, faqat ba'zi hollarda u jonli mustaqil, boshqalarida esa pardali-mustaqil va uni quyidagi belgilar bilan rus olimlari Slastyon V.A., Isaev I.F., Shiyanov Ye.N tavsiflaydi³.

1) pedagogik maqsad-ta'limiy yoki test;

¹ Xayrullin G.T., Xmel N.D. Pedagogika. Kurs leksiy. - Almaty: AGU im. Abaya, 2003. -s. 56

² Xayrullin G.T., Xmel N.D. Pedagogika. Kurs leksiy. - Almaty: AGU im. Abaya, 2003.-S. 75.

³ Slastenin V.A., Isaev I.F., Shiyanov Ye.N. Pedagogika. - M.: Akademiya, 2004

2) aniq vazifalar, masalani nazariy o'rganish, hodisaning xususiyatlarini kengaytirish, metodikani o'zlashtirish, metodni sinash, diagramma tuzish, grafik tuzish;

3) talaba faoliyatining tabiati:

-reproduktiv, eslab qolish va tushunishni talab qiladigan-ma'ruza, kitob, kompyuterlarda ma'lumotlarni o'zlashtirish va ko'paytirish;

-ayrim o'zgartirishlar bilan "standart" bo'yicha ishlarni bajarish;

-ilgari o'rganilgan materialni bilishni va ba'zi bog'liqliklarni o'rnatish qobiliyatini talab qiladigan qisman qidiruv ishlari;

-ijodiy ish-vaziyatli masalalar masalasini hal qilish, ishbilarmonlik o'yinining bir turi.

4) mustaqillik darajasi talaba faoliyatining tabiatiga xosdir, reproduktiv ish minimal mustaqillikni, o'rta - rekonstruktiv-o'zgaruvchan, maksimal - ijodiy talab qiladi.

5) shakliga ko'ra-kitob, referat, ma'ruza, asboblar va jihozlar bilan:

-assimilyatsiya;

-umumlashtirish-chegara nazorati, imtihonga tayyorgarlik ko'rishda amalga oshiriladi;

-namoyish-seminar yoki laboratoriya darslikda ishlash yoki javob;

-ilova-nazariy, matematik, uslubiy muammolarni hal qilishda bilimlardan foydalanish-mustaqil ta'lim topshiriqlari ishi ularni birlashtirishni o'z ichiga oladi. Talabalarning yangi materialni mustaqil o'rganishini ta'minlaydigan ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha ishlar dars mashg'ulotlari boshlanishi kerak Mukasheva A.K. Mustafina M.N., Shatanova R.K. degan. Siz guruhni u yoki bu darslik materialini mustaqil o'rganishga taklif qilishingiz mumkin. Bunday ishlarni amalga oshirish uchun, birinchidan, o'qituvchi har bir talabaning bunga tayyor ekanligiga ishonch hosil qilishi, ikkinchidan, talaba bu ishni amalga oshirgandan so'ng aynan nimani bilishi va bajara olishi kerak⁴.

Dastlabki mustaqil ta'lim topshiriqlari og'zaki va yozma mashqlar tizimi asosida o'qituvchi ushbu ishda mustaqillikni ta'minlash uchun zarur bazani tayyorlashi kerak. Talabalarni yo'naltiradigan va ushbu ishning yakuniy maqsadiga olib keladigan maxsus savol va topshiriqlar oldindan yozuv taxtasiga yozilishi (yoki ekranga loyihalaniishi) mumkin. Agar darsliklar yuzasidan savollar bo'lsa, siz ushbu materialni o'rganish asosida talaba qaysi savollarga javob berishi kerakligini ko'rsatishingiz mumkin. Darsliklarda qayd etilgan, dars mashg'ulotlari jarayonida talabalar orasida savollar bermaganini aniqlab, siz dars mashg'ulotlarini to'g'ridan-to'g'ri javob bermaganlarni ham taklif qilishingiz mumkin va shuning uchun ba'zi talabalarning fikrlari talab qilinadi. Ehtimol, barcha talabalar ularga javob bera olmaydilar. Biroq, yangi materialni o'rganish bo'yicha har bir mustaqil ish, albatta, o'rganilgan narsalarni tushunish bilan yakunlanishi kerak. Darsliklardagi topshiriqlar, mustaqil o'rganilgan material shu yerda sobit bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bunday holda, faqat alohida talabalar uni uyda tayyorlashlari va takrorlashlari kerak va uy vazifasi bilan ortiqcha yuk bo'lmaydi. Talaba uy vazifasiga qancha vaqt sarflashi kerakligi haqidagi savol ko'p jihatdan talabaning darslik materialini qanday tushunishiga va uning qanday o'rnatilganligiga bog'liq. (*Mavzu yuzasidan dars mashg'ulotlaridan foydalanib 10 ta murakkab, o'rtacha savollar tuzib, shu savollarga javob tayyorlab kelish vazifasi yuklatiladi*) bu, o'z navbatida, talabalarning mustaqil ta'lim topshiriqlarini ishlash qobiliyatlari va o'quv ishlari ko'nikmalarining mavjudligi bilan ta'minlanadi.

Mustaqil ta'lim topshiriqlari ishini tashkil etishda muhim nuqta uslubiy va axborot ta'minotidir, ya'ni, faqat darslikdan tashqari, laboratoriya jihozlaridan olinadigan narsalarni moddiy-texnik ta'minotni amalga oshirish kerak.

Mustaqil ta'lim topshiriq ishlarni tashkil etish uchun quyidagi shartlar zarur

-talabalarning mustaqil ta'lim topshiriq ishlariga tayyorligi;

-zarur o'quv, uslubiy va ma'lumotnoma materiallarining mavjudligi;

- konsalting yordam.

⁴ Mukasheva A.K. Mustafina M.N., Shatanova R.K. Samostoyatelnaya rabota studentov v kreditnoy sisteme obucheniya <https://cyberleninka.ru/>

Mustaqil ishni boshqarish masalasida mustaqil ta'lim topshiriq ishining maqsadi aniq rivojlantirilishi kerak va biz ishlayotgan kichik kurslarda uni malakaviy xususiyat talablariga yaqinlashtirish mumkin - o'rganish, metodologiyani o'zlashtirish, adabiyotda topish, eslatma olish, murojaat qilish kerak.

Shuni ta'kidlash kerakki, mustaqil ta'lim topshiriq ishlarini rejalashtirishda ona tili ta'lim mazmunida savodxonlik darajasi uni amalga oshirish sifatiga va nazoratda baholashga bog'liq. Mustaqil ta'lim topshiriqlari ishlarini nazorat qilish nafaqat tekshirish xarakterida, balki tarbiyaviy bo'lishi kerak.

Nazorat shakllari juda xilma-xildir:

- Savollar sifatini nazorat qilish;
- testlar bo'yicha nazorat;
- guruhli seminar, munozara.

Biroq, har qanday nazorat quyidagi talablarga rioya qilishi kerak:

- belgilangan muddatlarda nazorat qilish;
- individuallik;
- ob'ektivlik;
- nazoratning chuqurligi va to'liqligi, chunki yuzaki nazorat mustaqil ishning ahamiyatini kamsitadi va natijada talabning noroziligiga sabab bo'ladi;
- talabning xatolarning mohiyatini tushunishi va ularni tuzatish zarurligini anglashi⁵.

Shunday qilib, tavsiya etilgan mustaqil ish usullaridan keng foydalanish, aqliy va amaliy faoliyatni rag'batlantirish, talabning intellektual fazilatlarini rivojlantiradi, kelajakda uning doimiy bilimlarni egallashga bo'lgan intilishini ta'minlaydi.

Pedagogikada inson tafakkurida kechadigan jarayonlar va amaliy harakatlar hisobga olinib *bilim*, *ko'nikma*, *malaka*, *kompetensiya* kabi muayyan pedagogik kategoriyalar bilan ifodalandi. Bundan tashqari amerikalik olim Benjamin Blum⁶ tomonidan bilish jarayoni bosqichlarining nazariy modeli ishlab chiqilgan. Unga binoan kognitiv jarayonlar quyidagi darajalardan iborat:

1. **Bilish** (mustaqil ta'lim topshiriqlari)
2. **Tushunish** (mustaqil ta'lim topshiriqlari)
3. **Qo'llash** (mustaqil ta'lim topshiriq)
4. **Tahlil** (mustaqil ta'lim topshiriq)
5. **Sintez** (mustaqil ta'lim topshiriq)
6. **Baholash** (mustaqil ta'lim topshiriq)

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, bilish, qabul qilish jarayoni o'ziga xos hodisa bo'lib, ona tili ta'lim mazmunida talabalarning o'qib tushunish malakasini baholash mezonlarini belgilash, ularga asos bo'luvchi kognitiv ko'nikmalarni aniqlash ham o'ziga xoslikni, alohida yondashuvni, tajriba-sinovga tayanilgan xulosaga asoslanishni talab etadigan jarayon. O'qituvchi tomonidan materialning taqdimotini bilim, ko'nikma va malakalarni egallash uchun talabalarning mustaqil ta'lim topshiriqlari bilan oqilona birlashtirish kerak. Buning uchun har bir o'qituvchi egallashi lozim bo'lgan yuksak mahorat talab etiladi⁷. Respublikada milliy ta'lim dasturlarini xalqaro miqyosda tan olish, talabalar va o'qituvchilarning akademik harakatchanligini mustahkamlash, shuningdek, ta'lim sifatini oshirish va oliy va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limning barcha darajalari va bosqichlarining uzluksizligini ta'minlash maqsadida kredit texnologiyasi joriy etilmoqda.

Ta'limning kredit tizimi – bu o'z-o'zini tarbiyalash va bilimlarni individuallashtirish, o'quv jarayonini tartibga solish doirasida o'quv traektoriyasini tanlash va bilim hajmini hisobga olish asosida ijodiy rivojlanish

⁵ Alekseeva L.P. i dr. Obespechenie samostoyatelnoy raboti studentov // Spesialist. - 2005. - № 6. –S.88.

⁶ Bloom, B.S., (Ed.). 1956. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals: Handbook I, cognitive domain. New York: Longman.

⁷M.E.Axmedova (hammualliflar) Pedagogik mahorat tibbiy pedagogianing kasbiy kompetentligi.T.:Tnibbiyot matbaa nashriyot uyi MCHJ.-2021y.103(126)

darajasini oshiradigan ta'lim texnologiyasi. Kreditlar shakli. Bu o'quv jarayoniga yanada moslashuvchan munosabatda bo'lishga imkon beradi, talaba o'z-o'zini o'rganish uchun ko'proq kurslarni tanlashi mumkin.

Rasmiy manbalarda "kredit" "tushunchasi" talaba-o'qituvchining o'quv ishlari miqdorining yagona o'lchov birligi sifatida talqin etiladi. Bitta kredit akademik davrda haftada bir akademik soatlik talabalar dars mashg'ulotlarida ishlashga teng. Ma'ruza, amaliy (seminar) va dars mashg'ulotlarining har bir akademik soati talabaning (TMI) bakalavr darajasida ikki aloqa soati (100 daqiqa), to'rt aloqa soati (200 daqiqa) magistr talabaniki.

Kreditli o'qitish texnologiyasi – bu o'quv jarayonini tashkil etish usuli bo'lib, unda talabalar o'quv traektoriyasining ketma-ketligini alohida rejalashtirish imkoniyatiga ega. O'qitishning kredit texnologiyasining mohiyati shundaki, o'quv ishlarining mehnat intensivligi o'qitiladigan material hajmini tavsiflovchi kreditlarda hisobga olinadi.

Ta'limning kredit texnologiyasining asosiy vazifalaridan biri talabalarning mustaqil ishlari rolini oshirishdir. OTMLarining o'quv jarayoniga kredit texnologiyasini joriy etishdan maqsad:

- milliy ta'lim tizimining xalqaro ta'lim makoniga integratsiyalashuvi;
- o'quv jarayoni sub'ektlarining akademik harakatchanligini ta'minlash;

Ta'limning kredit texnologiyasini joriy etish samaradorligi va sifatini ta'minlash uchun kredit texnologiyalari, standartlari, o'quv dasturlari, lavozim tavsiflari, o'quv kurslari mazmunini tanlash tamoyillari, o'qitish tamoyillari va usullari, o'quv jarayonini tashkil etish, talabalarning mustaqil ta'lim topshiriqlari ishi (TMI) kredit tizimi ostida⁸.

TMI ta'lim sifatini oshirish va bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashning asosiy zaxiralaridan biridir. O'qitishning kredit tizimiga ko'ra, u o'rganilayotgan kursning umumiy mehnat intensivligining uchdan ikki qismini tashkil qiladi. Shu munosabat bilan ta'limning kredit tizimini joriy etish sharoitida talabalarning mustaqil ta'lim topshiriq ishini to'g'ri va samarali tashkil etish muammosi juda dolzarbdir. Shunday qilib, oliy o'quv yurtlarida kredit texnologiyasini joriy etish universitetda o'quv jarayonini tashkil etishni tubdan qayta ko'rib chiqishni, o'qitish texnologiyasidagi o'zgarishlarni va ularni uslubiy qo'llab-quvvatlashni talab qiladi, talabalarning mustaqil ta'lim topshiriq ishlarini (TMI) faollashtirishga e'tibor qaratishga imkon beradi. TMI-bu mustaqil o'rganish uchun ajratilgan, o'quv-uslubiy adabiyotlar va tavsiyalar bilan ta'minlangan, testlar, nazorat varaqalari, kollokviumlar, referatlar, insholar va hisobotlar shaklida nazorat qilinadigan mavzularning aniq ro'yxati bo'yicha ishlash.

TMIning barcha doirasi talabadan har kuni mustaqil ta'lim topshiriq ishlashini talab qiladigan vazifalar bilan tasdiqlanishi kerak. TMI soatlariga o'quv rejasining eng qiyin masalalari bo'yicha konsultatsiyalar, uy vazifalari, hisobotlar va TMIning boshqa turdagi vazifalari kiradi. Talabaning mustaqil ishi (TMI) mazmuni, albatta, fanning ish dasturi va o'quv dasturida aks etadi. Talabalarning mustaqil ishi-bu jarayonda o'qituvchilarning bevosita ishtirokisiz talaba tomonidan yangi bilim va ko'nikmalarni faol, maqsadga muvofiq o'zlashtirish usuli. Talabaning mustaqil ta'lim topshiriq ishi qobiliyatini rivojlantirish, ularning ijodiy faoliyati va tashabbusini tarbiyalash, shuningdek, umuman talabalarning mustaqil ishlarining meyorda ishlashini ta'minlaydigan tashkiliy chora-tadbirlar quyidagi shartlarga asoslanishi kerak:

- mustaqil ta'lim topshiriq ishi o'zining mavzu yo'nalishiga xos bo'lishi kerak;
- mustaqil ta'lim topshiriq ishi samarali, uzluksiz monitoring va uning natijalarini baholash bilan birga olib borilishi kerak. Talabalarning mustaqil ta'lim topshiriq ishlarini samarali tashkil etish uchun oliy ta'lim o'qituvchisi bilishi kerak va uni tashkil etish tamoyillariga rioya qilish tavsiya etiladi:
- tizimlilik va izchillik tamoyili;
- faoliyat tamoyili; individual yondashuv tamoyili;
- mavjudlik tamoyili; ko'rinish tamoyili;

⁸ Mukasheva A.K., Mustafina M.N., Shatanova R.K. Samostoyatelnaya rabota studentov v kreditnoy sisteme obucheniya <https://cyberleninka.ru/>

- ilmiy asoslangan vaqt hisoblash va uy vazifalarini shakllantirish⁹.
 - talabning o'z-o'zini nazorat qilishi va o'z-o'zini baholashi;
 - o'qituvchilar, davlat imtihon va attestatsiya komissiyalari tomonidan monitoring va baholash.Oliy ta'limdagi mustaqil ta'lim topshiriq ishi – bu o'quv jarayonida talabalarning mustaqil faoliyatini tashkil etish va boshqarishning o'ziga xos vositasi, kasbiy faoliyat usullarini o'zlashtirishda talabalarning o'zini o'zi tashkil etish va o'zini o'zi tarbiyalash vositasi.

Mavjud ilmiy psixologik va pedagogik adabiyotlar tahlili turli xil yondashuvlarni va "talabalarning mustaqil ta'lim topshiriq ishi" tushunchasining noaniq ta'rifini ko'rsatadi. TMI o'quv va ilmiy bilish shakli sifatida, ta'limni tashkil etish shakli sifatida, o'qitish usuli sifatida, ijodiy fikrlash usuli va o'qitish vositasi sifatida qaraladi.

Turli mezonlarga asoslangan ko'plab tasniflar mavjud:

- didaktik maqsad bo'yicha o'qitish usuli sifatida (B.P. Yesipov);
- bilim manbalari bo'yicha o'qitish usuli sifatida (E. Ya. Golant, V. P. Strezikozin);
- vazifalar turi bo'yicha (M.Xarunov, P. Pidkasissiy);
- mazmuni bo'yicha ijodiy fikrlash (I.E.Cnt);
- ko'p darajali tasnif o'qitish usuli sifatida (O. A. Nilson, I.Ya. Lerner) tadqiqot olib borishgan.

Shunday qilib, mustaqil ta'lim topshiriq ish turlarini tasniflash pedagogik maqsadga, talaba faoliyatining xususiyatiga, mustaqil ish turiga, talabalarning mustaqil ish joyiga, mustaqillik darajasiga, shuningdek intizomning o'ziga xos xususiyatlariga bog'liq bo'lib, aniq maqsadlar va ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari va usullarining xususiyatlari, aniq vazifalar.

Mustaqil ta'lim topshiriq ishlarni bajarish uchun zarur shart-sharoit va sharoitlarni yaratadigan tadbirlar har bir talabning:

- axborot resurslari (ma'lumotnomalar, darslik, alohida vazifalar banklari, o'quv dasturlari, amaliy dasturlar paketlari va boshqalar.);
- uslubiy materiallar (ko'rsatmalar, qo'llanmalar, ustaxonalar, ish daftarlari va boshqalar.);
- nazorat materiallari (testlar, vaziyatli vazifalar);
- moddiy resurslar (laboratoriya, o'lchov asbob-uskunalar va boshqalar.);
- vaqt resurslari; konsultatsiyalar;
- individual ta'lim traektoriyasini tanlash imkoniyati (fakultativ fanlar asosida o'quv dasturlari);
- talaba tomonidan mustaqil ravishda olingan nazariy va/yoki amaliy natijalarni (konferensiyalar, olimpiadalar, musobaqalar) jamoatchilik muhokamasi imkoniyati.

Mustaqil ta'lim topshiriq ish jarayonida talaba

- o'rganilayotgan fan bo'yicha nazariy materialni o'zlashtirish (TMI mavzulari, mavzularning individual masalalari, individual qoidalar va boshqalar.);
- nazariy material bo'yicha bilimlarni amaliy usulda zarur vositalar yordamida mustahkamlash (vaziyatli vazifalarni yechish, nazorat ishlarini bajarish, o'z-o'zini test sinovlari);
- olingan bilim va amaliy ko'nikmalarni vaziyatni tahlil qilish va to'g'ri yechimni ishlab chiqish uchun qo'llang (guruh muhokamasiga tayyorgarlik, ishbilarmonlik o'yini doirasida tayyorlangan ish, "amaliy ish", ma'lum bir vaziyatni yozma tahlil qilish, loyihani ishlab chiqish va boshqalar.);
- olingan bilim va ko'nikmalarni o'z o'rnini, nazariyasi, modelini rivojlantirish uchun qo'llash (tezis yozish, talabning ilmiy-tadqiqot ishi va boshqalar.)

Talaba olgan topshiriqlar belgilangan muddatda va to'liq bajarilishi kerak. TMI guruhdan tashqari ish sifatida taqdim etiladi, tekshirish seminarlar, amaliy mashg'ulotlar va TMIlarda amalga oshirilishi mumkin. Vazifalarni bajarishda quyidagilar kerak:

- mavzuni mustaqil ravishda o'rganish, zarur hollarda o'qituvchi bilan maslahatlashish;

⁹ Lerner I. Ya. Didakticheskie osnovy metodov obucheniya Tekst. / I. Ya. Lerner. – M.: Pedagogika, 1981. –186 s.

- talabalarning maqsadi majburiy va qo'shimcha adabiyotlarni, statistik ma'lumotlar materiallarini o'rganishlari, zarur strategiya va qarorlarni asoslash uchun ularni tahlil qila olishlari kerak;

bu vazifalar yakka tartibda yoki guruhda tayyorlanadi. TMI talaba faoliyatidagi ko'payish va ijodiy jarayonlarni o'z ichiga oladi va uch darajada amalga oshirilishi mumkin. Reproductiv faoliyat (o'quv materialini o'zlashtirish va ko'paytirish, namuna bo'yicha bajariladigan mustaqil ishlarni tayyorlash:

- 1) muammolarni hal qilish, jadvallar, diagrammalarni to'ldirish; bunday ishning maqsadi bilimlarni mustahkamlash, bilim, malaka va ko'nikmalarni rivojlantirishdir);
- 2) reproductiv va amaliy faoliyat (o'z tajribasi asosida o'quv materialini o'zlashtirish, materialni amalda, faoliyatda, mustaqil ish paytida tekshirish, reja, referatlar, annotatsiya amalga oshiriladi);
- 3) ijodiy faoliyat (talaba mustaqil ravishda bajarilgan ish vositalari va usullarini tanlashi, o'quv materialini tanqidiy baholashi va undan samarali fikrlash va faoliyat uchun foydalanishi kerak, muddatli ishlar va tezislar shu darajada bajariladi)

TMI shakllari:

Xulosa – A10 formatidagi 12-4 sahifada, TNR shriftida 14 ta mavzuni tanqidiy ko'rib chiqish yoki taqdim etish. Tuzilishi an'anaviy: sarlavha sahifasi, kirish, asosiy qism, xulosalar, foydalanilgan manbalar ro'yxati. Abstrakt guruhda muhokama uchun o'rta qo'yilishi mumkin.

Hisobot 3-5 daqiqa davom etadigan mavzuning asosiy qoidalarining qisqacha mazmuni.

Sinopsis – bu standart formatdagi ish kitobining 2-4 betida asosiy tushunchalarni ajratish bilan berilgan mavzuning qisqacha tavsifi.

Glossariy – berilgan mavzu bo'yicha tushuncha va atamalar lug'ati bo'lib, jadvalda joylashtirilgan.

Keys – bu guruh tahlili paytida yechimni talab qiladigan vaziyat. Guruh 3-4 kishidan iborat bo'lib, ular muammoni mustaqil muhokama qiladilar va uni hal qilish yo'llarini ishlab chiqadilar. Qaror natijalari umumiy guruhda yakuniy hisobotning taqdimoti shaklida taqdim etiladi. Hisobot – bu o'rganish davomida olingan natijalar, asosiy muammolar va ishlab chiqish bo'yicha takliflarning yozma va og'zaki tavsifi.

Taqdimot – bu turli xil texnik vositalar yordamida ham, ularsiz ham ma'lumotlarni taqdim etish shakli. Qoida tariqasida, yangi g'oyalar, loyihalar, xizmatlar va boshqalar. taqdim etiladi. Unda matn, unga illyustratsiyalar kiritilgan va yagona grafik uslubda yaratilgan.

Loyiha – bu shaxsan yoki guruhda amalga oshiriladigan kerakli ma'lumotlarni qidirish, yig'ish va tahlil qilishni o'z ichiga olgan mavzu bo'yicha tadqiqot.

Bahs – bu mavzuning oldindan tayyorlangan masalalarini xulosa bilan muhokama qilish.

Talabani mustaqil ta'lim topshiriq ishi uchun vazifalar aniq rivojlantirilishi, o'rganilayotgan fan mavzulari bo'yicha farqlanishi va ularning hajmi o'quv dasturida ajratilgan soatlar bilan belgilanishi kerak. Vazifalarning quyidagi turlari tavsifiya etiladi:

-eslatma olish;

-adabiyotlarni mavhumlashtirish;

-maqolalar, kitoblarga annotatsiya qilish;

-ilmiy va uslubiy adabiyotlarni chuqur tahlil qilish;

ma'ruza xulosasi, xulosani tavsiya etilgan adabiyotlar bilan qo'shish;

Mustaqil, nazorat va tezis ishlarini bajarishda TMI nazorat ishi:

-mavzu bo'yicha insho yozish berilgan muammo;

-hisoblash va grafik ishlarni bajarish (GIB);

-amaliyot davomida materiallarni kuzatish va yig'ish bo'yicha vazifalarni bajarish;

-o'qituvchi tomonidan oldindan belgilangan mavzu bo'yicha ilmiy nashrni analitik tahlil qilish;

-ma'lum bir mavzu bo'yicha aniq dallillar va materiallarni tahlil qilish, hisob-kitoblarni qilish, statistik materiallar asosida diagramma va modellarni tuzish.

TMI ni ta'limda OTM da to'g'ri va samarali tashkil etish uchun quyidagi shartlar katta ahamiyatga ega:

-o'qituvchilarni o'qitishning kredit tizimi bo'yicha mustaqil ta'lim topshiriq ishlarni samarali tashkil etishga tayyorligi;

-har bir fan uchun o'quv-uslubiy majmuaning mavjudligi, shu jumladan kursning bosma va elektron shaklda tavsifi, talaba tomonidan TMIning mustaqil rivojlanish darajasini nazorat qilish shakllari va vositalari, ularning mazmuni va o'tkazish vaqti ko'rsatilgan, talaba uchun butun o'quv jarayoni uchun qo'llanma, o'qish davri;

-o'quv, didaktik va o'quv materiallarining mavjudligi, kutubxonani zarur adabiyotlar bilan ta'minlash;
-intizomning maqsad va vazifalariga, murakkablik darajasiga va amaliyotga bo'lgan talabga qarab TMI

shaklini tanlash;

-TMI uchun vazifalarning asosiy maqsadlari talabalar uchun aniq bo'lishi kerak, o'quv vazifalari yangilik elementlarini o'z ichiga olishi kerak, ularni amalga oshirish algoritmlarini o'z ichiga olishi kerak;

-kompyuter va telekommunikatsiya uskunalarining mavjudligi;

-TMI vazifalarni individualizatsiya qilishni hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak, shuningdek, har bir talabaning tayyorgarligi va qobiliyatini hisobga olish kerak;

-innovatsion va aborot kommunikatsiya texnologiyalardan foydalanish (talabalarining turli xil axborot manbalaridan erkin foydalanishlarini ta'minlaydigan va elektron o'quv vositalaridan foydalanish uchun maqbul sharoitlar yaratadigan texnik vositalar to'plami);

-TMI tashkil etishning turli shakllaridan foydalanish talabalarining bilim faolligini eng samarali rag'batlantirishga imkon beradi;

-talabalarining mustaqil ta'lim topshiriq ishi bo'yicha yuqori yuklamasi;

-TMI monitoring tizimi shaxsiy, rivojlantiruvchi yo'nalish va ijodiy xarakterga ega bo'lishi, o'z-o'zini nazorat qilish bilan bog'liq bo'lishi, birinchi navbatda talabaning o'ziga kerakli va foydali bo'lishi kerak;

-fanlararo mustaqil ta'lim topshiriq ishi va loyihalarni amalga oshirish;

-ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish, talabalarining yashash va dam olish sharoitlarini yaxshilash va boshqa tashkiliy, sub'ektiv omillar.

-TMI kompyuter va axborot hamda pedagogik texnologiyalari asosida tashkil etilishi va ularni amalga oshirish quyidagi usullarda amalga oshirilishi mumkin:

elektron dars mashg'ulotlari asosida Gibrid usulida (Online va Offline) kompyuter o'quv dasturlari, nazorat dasturlari, namoyish dasturlari, kompyuter modellari va boshqalar.

O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarining zamonaviy amaliyotida talabalarining mustaqil ta'lim topshiriq ishlari samaradorligini oshirish uchun turli usul va uslublardan foydalaniladi. Ular orasida quyidagilarni ta'kidlash mumkin:

-talabalarga mustaqil ta'lim topshiriq ishi usullarini o'rgatish;

-talabalarining bilim faoliyatini o'z-o'zini tartibga solishni rivojlantir;

-kelgusi o'quv va kasbiy faoliyat uchun o'quv materiallarini o'zlashtirish zarurligini namoyish etish asosida mustaqil ta'lim topshiriq ishni rag'batlantirish;

-TMI uchun vazifalarni farqlash va individuallashtirish;

-barqaror ijobiy faoliyatni rivojlantirish bilishga munosabat; TMIning uslubiy ta'minoti;

-TMI uchun turli xil vazifalar;

-TMI majburiy nazoratini tashkil etish;

-TMI natijalarini tabaqalashtirilgan baholash;

-didaktik imkoniyatlarga ega kompyuter texnologiyalaridan foydalanish;

-TMIning juft va kichik guruhli shakllari va usullarini joriy etish va boshqalar.

-Kredit texnologiyasi sharoitida talabalarining mustaqil ta'lim topshiriq ishlarini tashkil etish.

Ma'ruza rejasi:

1.Kredit texnologiyasi sharoitida talabaning ona tili ta'lim mazmuni mustaqil ta'lim topshiriq ishi ta'limning asosiy shakli sifatida;

2.Talabalarining mustaqil ta'lim topshiriq faoliyatini tashkil etishga qo'yiladigan talablar. Uni tashkil etish texnologiyasi;

3.FTMI – o'qituvchi rahbarligida talabaning mustaqil ta'lim topshiriq ishi;

4. Pedagogik- faoliyatda (individual ta'lim) repetitorlik;

5. Portfolio- talabalarning mustaqil ta'lim topshiriq ishdagi yutuqlari va ularni baholash shakli sifatida.

Kredit ta'lim tizimini joriy etishning birinchi tajribasi shuni ko'rsatdiki, kredit tizimidan foydalangan holda o'quv jarayonini tashkil etishning asosiy vazifalaridan biri bu talabani (TMI) mustaqil ta'lim topshiriq ishining rolini kuchaytirish, uning ahamiyati shubhasizdir, chunki kredit tizimining hajmini oqilona qisqartirish. Guruh dars mashg'ulotlari mustaqil ta'lim topshiriq ishi uchun e'tibor ta'lim va o'z-o'zini rivojlantirish, erkin tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini uchun talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirishga hissa qo'shadi¹⁰.

Hozirgi kunda amalga oshirilayotgan oliy ta'limni isloh qilish o'rganish, joriy etish ta'lim paradigmasiga o'tish bilan bog'liqdir. Bugungi kunda bo'lajak mutaxassislarni OTMda va o'z-o'zini tarbiyalashga tayyorlash, ularning bilimlarini mustaqil ravishda olish va to'ldirish, turli xil ma'lumotlar oqimini mohirlik bilan va tezda boshqarish zarurligini rivojlantirish dolzarbdir:

- texnik, ma'lumotnoma, ilmiy. Bunga talabalarning mustaqil ta'lim topshiriq ishlari asosida erishish mumkin. Talabalarning mustaqil ta'lim topshiriq ishining rolini kuchaytirish OTMda o'quv jarayonini tashkil etishni tubdan qayta ko'rib chiqishni anglatadi, bu o'rganish talabani o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatini o'stirish, olingan bilimlarni ijodiy qo'llash, moslashish usullari, zamonaviy dunyoda professional faoliyat. Talabalarning mustaqil ta'lim topshiriq ishlari ko'plab olimlar tomonidan o'rganiladi.

Demak, N. Umarova mustaqil ishlarni bir necha aspektlarda ko'rib chiqadi:

-ijtimoiy;

-didaktik;

-psixologik;

-tarbiyaviy; U haqli ravishda oliy ta'limning vazifasi, avvalo, talabalarni o'z bilimlarini mustaqil to'ldirishga va takomillashtirishga o'rgatishdan iborat ekanligini ta'kidlaydi. Shuning uchun mustaqil ish asosida universitet oldida turgan ijtimoiy muammo - talabalarni o'qishga o'rgatish hal etiladi¹¹.

Didaktik jihatdan mustaqil ish bilim, ko'nikma va malakalarni egallashning asosiy usullaridan biri hamda ta'limning tashkiliy shakllaridan biri vazifasini bajaradi. Pedagogik-psixologik jihatdan talabani mustaqil ta'lim topshiriqlari ishi, avvalambor, bilim, ko'nikma va malakalarni mustaqil egallashga qaratilgan bilim jarayonlari tizimidir. Bundan mustaqil ishning tarbiyaviy roli shundan iboratki, u bo'lajak mutaxassisning shaxsiy fazilatlarini tarbiyalashning faol vositasi hisoblanadi¹². E.L.Belkin talabalar mustaqil ta'lim topshiriqlari ishining pedagogik asoslarini belgilaydi¹³. V.A.Belovolov va S.P.Belovolovalar talabalar mustaqil ta'lim topshiriqlari ishini tashkil etish va mazmuni masalalarini ko'rib chiqadilar¹⁴.

"Mustaqil ta'lim topshiriqlari ishi" tushunchasi mualliflar tomonidan "mustaqil ta'lim topshiriqlari" tushunchasiga qanday mazmunda kiritilganiga qarab turli ma'nolarda qo'llaniladi:

-talaba o'qituvchining bevosita ishtirokisiz ishini o'zi bajaradi;

-talaba mustaqil fikrlaydi, o'quv materialiga o'zini yo'naltiradi;

-o'quv yuklamasini majburiy dars mashg'ulotlarilarga va guruhdan tashqari ishlarga ajratadigan ko'plab tadqiqotchilar ikkinchisini mustaqil deb atashadi.

Talabalarning mustaqil ta'lim topshiriq ishlarini talaba o'qituvchining bevosita ishtirokisiz olib boradigan, o'zi rejalashtiradigan va bajaradigan o'quv jarayonining bir qismi sifatida belgilash an'anaviy bo'lib qoldi.

¹⁰ Lixachev B.T. Pedagogika. Kurs leksiy. Uchebnoe posobie. - M.: Prometey, 1992. - 528 s.

¹¹ N.Umarova. Talabalarning o'zbekcha yozma nutqinio'stirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish metodikasi. Ped.fan.nom.... dis.T.:2007.

¹² N.Umarova. Talabalarning o'zbekcha yozma nutqinio'stirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish metodikasi. Ped.fan.nom.... dis.T.:2007.

¹³ Lixachev B.T. Pedagogika. Kurs leksiy. Uchebnoe posobie. - M.: Prometey, 1992. - 528 s.

¹⁴ Novie pedagogicheskie i informatsionnye texnologii v sisteme obrazovaniya. / Pod red. Ye.S. Polat. M. 2002.

K.K.Gomoyunov ham talabalarning topshiriqqa binoan va o'qituvchining metodik rahbarligi bilan amalga oshiriladigan, lekin uning bevosita ishtirokisiz amalga oshiriladigan rejalashtirilgan ishlarini mustaqil ish deb ataydi¹⁵.

Ushbu ta'rif, bizning fikrimizcha, biz ko'rib chiqayotgan ta'limning talabani dars mashg'ulotidan tashqari mustaqil ishlari (TMI) mazmunini aks ettiradi. O'qitishning kredit texnologiyasi talabani mustaqil ta'lim topshiriqlari ishining ikki turini nazarda tutadi: o'qituvchi tomonidan rejalashtirilgan, ammo uning bevosita ishtirokisiz bajariladigan talabani guruhdan tashqari mustaqil ishi (TMI); o'qituvchi rahbarligida talabani guruhdagi mustaqil ishi (TMI), shuningdek o'qituvchi tomonidan rejalashtirilgan.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Xayrullin G.T., Xmel N.D. Pedagogika. Kurs leksiy. - Almati: AGU im. Abaya, 2003.–S. 75.
2. Slastenin V.A., Isaev I.F., Shiyanov Ye.N. Pedagogika. - M.: Akademiya, 2004
3. Mukashyeva A.K. Mustafina M.N., Shatanova R.K. Samostoyatelnaya rabota studentov v kreditnoy sisteme obucheniya <https://cyberleninka.ru/>
4. Alekseeva L.P. i dr. Obespechenie samostoyatelnoy raboty studentov // Specialist. - 2005. - № 6. –S.88.
5. Bloom, B.S., (Ed.). 1956. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals: Handbook I, cognitive domain. New York: Longman.
6. M.E.Axmedova (hammualliflar) Pedagogik mahorat tibbiy pedagogianing kasbiy kompetentligi.T.:Tnibbiyot matbaa nashriyot uyi MCHJ.-2021y.103(126)
7. Lerner I. Ya. Didakticheskie osnovi metodov obucheniya Tekst. / I. Ya. Lerner. – M.: Pedagogika, 1981. –186 s.
8. Lixachyev B.T. Pedagogika. Kurs leksiy. Uchebnoe posobie. - M.: Prometey, 1992. - 528 s.
9. N.Umarova.Talabalarning o'zbekcha yozma nutqinio'stirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish metodikasi. Ped.fan.nom.... dis.T.:2007.
10. Noviye pedagogicheskie i informatsionnye texnologii v sisteme obrazovaniya. / Pod red. Ye.S. Polat. M. 2002.

¹⁵ Pedagogika /Pod red. P.I. Pidkassitogo. - M., 1998. Pedagogika. Kurs leksiy./ Kafedra pedagogiki KazNPU im.Abaya, Almati: Nurli Alem, 2003. – 368 s